

HASOVI GAZI HUSREV-BEGA

O najznačajnijem bosanskom sandžakbegu Gazi Husrev-begu, najvećem vakifu Sarajeva čije zadužbine i danas predstavljaju neke od simbola ovoga grada, napisani su brojni radovi i objavljeni dokumenti, posebno oni koji se odnose na njegov vakuf. Međutim do sada nisu objavljeni podaci iz tapu tahrir deftera koji se odnose na njegove hasove, a glavnina sandžakbegovih prihoda dolazila je od hasova koje je on uživao. Naime, Osmanlije su nakon što bi osvojili određena područja poduzimali popise zemalja u cilju evidentiranja novih posjeda i uvođenja timarskog sistema, utvrđivanja prihoda određenih područja i poreskih obaveza svakog domaćinstva. Zemljišni posjedi u Osmanskom carstvu bili su podijeljeni na timare, zeamete i hasove. Timare, vojnička lena, posjedovali su spahije, vojni i administrativni funkcioneri po rangu niži od vilajetskog subaše, zeamete su posjedovali vilajetske subaše i viši predstavnici administrativnih službenika u sandžacima a hasovekrupna lena, sultani i članovi njihovih porodica, najviši državni funkcioneri, beglerbezi, sandžakbezi, defterdari, nišandžije. Timar je bio leno sa prihodom najviše do 19.999 akči, zeamet sa prihodom od 20.000 do 99.999 akči a has od 100.000 do 1. 200.000 akči.¹ Prema kanunnami sultana Mehmeda II vezirski has iznosio je 1. 200.000 akči, beglerbega od 1.000.000 do 1.200.000, defterdara 600.000, a sandžakbega 400.000.² akči. Timari i zeameti bili su vezani za ličnosti a has za položaj. Kada je posjednik hasa odlazio sa određenog položaja, zbog kojeg je uživao hasove, gubio je pravo da više raspolaže sa njima, a hasove je dobivao onaj ko zauzme taj položaj. Oni koji su dobivali imanja has ili zeamet prethodno su vršili neku od službi u Sarayu.³ Na arapskom has doslovno znači poseban, specijalan, a u osmanskoj pravnoj terminologiji veliki feudalni posjed i dijelove toga posjeda koji je

-
- 1 H. Šabanović, Vojno uređenje Bosne od 1463. do kraja XVI stoljeća, *Godišnjak Istorijskog društva Bosne i Hercegovine*, god XI/1960, Sarajevo, 1961., str. 197-198.
 - 2 H. Hadžibegić, Rasprava Ali Čauša iz Sofije o timarskoj organizaciji u XVI stoljeću, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, sv. II, Sarajevo, 1947., str. 144.
 - 3 H. Inaldžik, Osmansko carstvo, Beograd, 1974., str. 163.

donosio prihod od najmanje 100.000 akči. Posjednici hasova bili su obavezni da zajedno sa svojim vojnicima učestvuju u vojnim pohodima.

U vrijeme dok je Gazi Husrev-beg bio na položaju bosanskog sandžakbega, a to je od 15. septembra 1521. godine do juna 1525. godine, zatim od januara 1526. do marta ili aprila 1534. i treći puta od maja 1536. godine do smrti 18. juna 1541. godine, izvršena su dva popisa ovog sandžaka, u periodima 1528-30. i 1540. godine, i to po jedan opširni i po jedan sumarni u kojima su evidentirani i njegovi hasovi.⁴ Poznato je da tapu tahrir defteri spadaju među najvažnije historijske izvore za vrijeme kada su na ovim područjima vladale Osmanlije. Oni sadrže bogatu i raznovrsnu građu za izučavanje društvene i ekonomske historije Osmanskog carstva, a posebno za historiju naselja i historijsku geografiju. Tapu tahrir deftere koristimo kao pouzdan izvor za izučavanje strukture stanovništva u Bosni i Hercegovini u vrijeme osmanske uprave, nastanka i razvitka gradskih naselja, a može se pratiti i proces širenja islama na ovim prostorima. Većina deftera nalaze se u Arhivu Predsjedništva vlade u Istanbulu-Başbakanlık Devlet Arşivler Genel Müdürlüğü, a kopije onih koji se odnose na Bosanski, Hercegovački, Kliški, Zvornički i Krčki sandžak u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

Bosanski sandžak je od svog osnivanja 1463. godine pa do formiranja Bosanskog ejaleta (1580.) imao matičnu ulogu prema susjednim sandžacima: Kliškom, Hercegovačkom, Pakračkom, Krčkom i Zvorničkom, koji su iz njega izrasli, dakle bio je centralni, odnosno paša-sandžak Bosne, te je stoga imao i određene prednosti u odnosu na druge sandžake ove pokrajine, a njegov sandžakbeg u odnosu na druge sandžakbegove. On je imao rukovodeću ulogu i u osvajačkim pohodima, posebno kada mu je na čelu bio Gazi Husrev-beg. Prema zakonu prednost jednog sandžakbega nad drugim ogledala se i u visini njihovih hasova. Sandžakbeg sa većim hasom imao je dominantniju ulogu u odnosu na onog sa manjim hasom. Neki sandžakbezi imali su prihode veće čak i od vezira.

Bosanski sandžak je do osnivanja novih ejaleta u evropskom dijelu Osmanskog carstva pripadao ejaletu Rumeliji, koji je za Osmansku državu imao veliki značaj i stoga je uprava i komanda nad njegovim vojnim snagama povjeravana istaknutim državniciima i komandantima. U Arhivu Topkapisaraja nalazi se nekoliko zbirnih, kratkih deftera u kojima je prikazana

4 Istanbul, Başbakanlık Devlet Arşiv Genel Müdürlüğü (BOA), Tapu Defter (TD), No 157 i 164 i TD No 211 i 201.

organizacija ejaleta Rumelija u doba sultana Sulejmana Veličanstvenog, preciznije u vrijeme kada je „pročelnik velikih vezira, veliki vezir i beglerbeg” bio Ibrahim-paša. Prema ovim defterima, u vrijeme kada su oni pisani, a to je u periodu od 1526. do 1528. godine, cijeli ejalet Rumelija brojao je od 27 do 31 sandžak. Među njima skoro najveći prihod imao je Bosanski sandžak (Liva-i Bosna), koji je upisan na Husrev-begu, sinu Ferhad-aginu sa prihodom od 650.000, koliko je imao i Galipoljski sandžak, odnosno 655.000 nešto kasnije. U isto vrijeme napr. Smederevski sandžak imao je prihod od 500.000, Hercegovачki 375.000, Valonski 473.000 itd.⁵ U to vrijeme Sarajevo, koje je pripadalo hasu sandžakbega, imalo je prihod od 80.688.⁶ Inače, gradovi sa razvijenom gradskom privredom nisu davani u obične timare, nego su pripadali hasovima sultana, odnosno krupnih visokih državnih funkcionera.

Osim carskih hasova, među posjednicima hasova u Rumelijskom ejaletu javljaju se značajne ličnosti toga doba. Godine 1530. po različitim područjima tog ejaleta, osim za velikog vezira Ibrahim-pašu, Ajas-pašu, Kasim-pašu, rumelijskog beglerbega Behram-pašu, anadolskog i rumelijskog kazaskera, padišahovog učitelja, nišandžiju, defterdara, bili su raspoređeni hasovi na ime plaće za položaj, i za sandžakbega Soluna i bosanskog sandžakbega Husrev-bega: “Od hasova Husrev-bega mir-liva-i Bosna, sela 4, mezra 1, prihod 14.939 akči.”⁷

Prema defteru Bosanskog sandžaka iz 1530. godine u okviru Gazi Husrev-begovih hasova bilo je 10 gradova, 158 sela i 64 čifluka sa ukupnim prihodom od 643.979 akči. Od toga 274.669 od prihoda njegovih starih hasova od kasaba i sela, 26.619 od nahije Nikšić, 283.165 umjesto filurije vlaha od njegovih hasova sa badi havom vlaha, 50.000 od osvajanja Jajca i 9.566 u skladu sa beratom.⁸

Popis Gazi Husrev-begovih hasova nalazi se sačuvan i u dva deftera Bosanskog sandžaka iz 1540. godine, dakle godinu dana prije njegove smrti, i to jedan mufassal -detaljni, opširni ili poimenični, i jedan mudžmel ili

5 Istanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (Arhiv Muzeja Topkapı-saraja) D 8803; T. Gökbilgin, Ajalet Rumelija, *Prilozi za orijentalnu filologiju* (POF) XVI-XVII/1966-67., Sarajevo, 1970., str. 312.

6 Istanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi D 9578; T. Gökbilgin, nav. djelo str. 342.

7 M. T. Gökbilgin, *XV-XVI asırlarda Edirne ve Paşa livası, vakıflar-mülkler-mukataalar*, Istanbul, 1952., str. 74-76.

8 Istanbul, BOA TD No 164 str. 24.

idžmal - sumarni ili zbirni. Budući da su sumarni defteri nastajali na osnovu podataka iz opširnih, da sadrže rekapitulaciju svih naselja, ukupnih prihoda jednog lena, ovdje ćemo donijeti podatke iz sumarnog, tj. idžmal-deftera, a koji se odnose na hasove Gazi Husrev-bega.⁹ Iz sadržaja ovog deftera vidi se da su državni prihodi raspoređeni vojničkoj klasi u vidu hasova, zeame-ta i timara:¹⁰ hasovi padišaha, hasovi Husrev-bega mir-live Bosne, hasovi Murad-bega mir- live Klisa, zeameti live Bosna, timari spahija Bosne, tvrđave u spomenutoj livi.

Hasovi Husrev-bega mir-live Bosne

Nahija Saray-u sarajevskoj nahiji Gazi Husrev-begovom hasu pripadalo je Sarajevo sa prihodom od 82.913 akči, vojnuci varoši Sarajevo sa prihodom od 228 akči, Pazar Blažuj sa prihodom od 5.908 akči, 16 sela, 65 čifluka, što je ukupno iznosilo 177.504 akče.

Nahija Visoko - sami grad Visoko sa prihodom od 21.920 akči, 7 sela sa akindžijama i vojnucima, 8 čifluka što je ukupno iznosilo 59.401 akču.

Nahija Borač sa Studenom¹¹- Pazar Prača¹², prihod 7.165 te 10 sela sa akindžijama i 6 čifluka sa ukupnim prihodom od 41.981 akču.

Kobaš¹³- izvan deftera - ukupno varoš 1 - tvrđava Gradiška¹⁴, 44 sela, dvije mezre, ukupno 651 kuća (domaćinstvo), udovice dvije, ukupan prihod 100.000.

9 Istanbul, BOA, TD no 201, Fotokopije u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

10 Istanbul, BOA TD No 201. str. 4.

11 Nahija Borač formirala se poslije osvojenja Bosne 1463. godine na području istoimene srednjovjekovne župe Borač. Grad Borač, koji se nalazio u donjem toku rijeke Prače, bio je glavni grad zemlje Pavlovića. Kada su 1463. godine Osmanlije zauzeli područje zemlje Pavlovića formirali su Vilajet Pavli, kome su pripadale i ove dvije nahije, Borač i Studena.

12 Prača je bilo najvažnije naselje-trg u nahiji Prača (tur. Çatalca). Ova nahija prostirala se s obje strane gornjeg i srednjeg toka rijeke Prače na prostoru srednjovjekovne župe Vrhprača, odnosno Prača.

13 Kobaš, grad na Savi, Osmanlije su zauzeli 1530. godine pod vodstvom Gazi Husrev-bega. Tu je kasnije bilo i sjedište Kobaškog kadiluka.

14 Grad i varoš Gradiška na desnoj obali Save pao je u vlast Osmanlija 1535. godine i bio je sjedište istoimene nahije a kasnije i Savske kapetanije.

Spomenuti prema Despotovom zakonu daju za svaku nemuslimansku kuću po jednu filuriju¹⁵ i ostale prihode daju.

Vlasi spomenute live:

Nahija Nikšić pripada kadiluku Novi Pazar¹⁶- 14 sela sa 463 kuće - prihod 83.340.

Nahija Prostinje¹⁷ pripada spomenutom kadiluku - pet sela sa 200 kuća, prihod 36.000.

Nakon što je popisano, ovih pet sela u spomenutoj nahiji nije iskazalo poslušnost, sada je carskom zapoviješću u hasovima mir-live 200 kuća.

Nahije Sinj i Cetina - pripadaju kadiluku Skradin¹⁸- 19 sela i 6 mezri sa ukupno 260 kuća - prihod 43.200.

Nahija Hlivno pripada kadiluku Skradin¹⁹- 20 sela, 7 mezri, 1 čifluk sa ukupno 199 kuća - prihod 13.880.

Nahija Sarumiše pripada kadiluku Skradin²⁰- 5 sela, 3 mezre sa ukupno 103 kuće - prihod 12.360.

15 Filurija (zlatnik, dukat) - porez koji je plaćalo vlaško stanovništvo u vrijednosti jednog dukata za domaćinstvo.

16 Vilajet i kadiluk Novi Pazar (Yeni Pazar) prvi puta se spominje 1485. godine. Njemu je pripadala i nahija Nikšić, koja je 1540. godine pripadala hasu Gazi Husrev-bega.

17 H. Šabanović u svom djelu *Bosanski pašaluk* ne spominje ovu nahiju. Selo Prostinje (na izvorištu Lima) je 1455. godine spadalo u has Gazi Isa-bega Ishakovića. Vidi: H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo, 1959., str. 34.

18 Skradinski kadiluk, čije je sjedište bilo u Skradinu osnovan je između 1522. i 1528. godine. Nahije Sinj i Cetina pripojene su ovom kadiluku do 1537. godine kada je osnovan Kliški sandžak. Stari grad Sinj, koji je bio sjedište srednjovjekovne župe Cetine, Osmanlije su zauzeli 1513. godine. Nahija se prvi puta spominje između 1524. i 1525. godine pod imenom "Nahija Cetina" a u kasnijim izvorima se najčešće javlja pod oba imena kao i u ovom defteru "Nahija Sinj i Cetina".

19 Nahija Livno je do 1528. godine pripadala Neretvanskom kadiluku a od osnivanja Kliškog sandžaka je u Skradinskom kadiluku. To je bila centralna nahija ne samo ovog kadiluka nego i cijelog Kliškog sandžaka. U Livnu je bilo i sjedište Kliškog sandžakbega.

20 Sarumiše na turskom znači "mali hrast". Ovo je bila mala nahija u sjeverozapadnom dijelu Livanjskog polja. Do 1528. godine pripadala je Neretvanskom kadiluku a kasnije Skradinskom.

Nahija Grahovo pripada kadiluku Skradin²¹- 14 sela sa 246 kuća - prihod 29.520.

Nahija Strumička pripada kadiluku Skradin²²- 7 sela, 4 džemata, 81 kuća - prihod 9.720.

Nahija Kosovo, pripada Skradinu²³- 17 sela sa 211 kuća - prihod 25.320.

Nahije Zrmanja i Popina, pripadaju kadiluku Skradin²⁴- 4 sela i 11 mezri, 88 kuća - prihod 10.560.

Nahija Ostrovica, pripada kadiluku Skradin,²⁵- 23 sela i 4 mezre sa 204 kuće - prihod 24.480.

Vlasi Istrije²⁶, pripada kadiluku Skradin

Nahija Ostrovica iz Istrije - 17 sela, 4 mezre sa ukupno 154 kuće - prihod 1.848.

Nahija Plavna²⁷ iz Istrije, pripada kadiluku Skradin - 8 sela sa ukupno 73 kuće-prihod 8.760.

Nahija Zrmanja iz Istrije, pripada kadiluku Skradin - 10 sela sa ukupno 55 kuća-prihod 6.600.

21 Nahija Grahovo prostirala se preko istoimenog polja, sjeverozapadno od Livanjskog polja. Ranije je pripadala Neretvanskom kadiluku a kasnije Skradinskom.

22 Nahija Strumička (Strmica) spominje se prvi puta 1528. godine u sastavu Skradinskog kadiluka a nazvana je po istoimenom mjestu na rijeci Krki, sjeverno od Knina.

23 Ova nahija spominje se 1528. godine kao nahija Vilajeta Hrvati u Skradinskom kadiluku a prostirala se u Dalmaciji u blizini Knina.

24 Nahija Zrmanja prostirala se u porječju istoimene rijeke a Popina u području istoimenog srednjovjekovnog mjesta.

25 Nahija Ostrovica u Dalmaciji pripadala je od 1528. godine Skradinskom kadiluku.

26 Ovu skupinu Vlaha iz Istre prvi puta nalazimo popisane u defteru Bosanskog sandžaka iz 1530. godine (Istanbul, BOA, TD No 164) "Eflakan-i Vilayet-i Istriya tabi vilayet-i Hrvat" - Vlasi vilajeta Istra, pripadaju vilajetu Hrvat. U opširnom defteru Bosanskog sandžaka iz 1540. godine (Istanbul BOA TD No 211) kao i u ovom sumarnom popisani su pod naslovom Eflakan Istriya - Vlasi Istre. Ovi Vlasi su doselili iz Istre najvjerojatnije u periodu između 1528 i 1530. godine. O tome više vidi: S. Buzov, "Vlasi Istrije na području sjeverne Dalmacije u popisnim defterima 16. stoljeća", *POF*, 40/1990., Sarajevo, 1991., str. 243-257. Kako se vidi iz ovog popisi, Vlasi Istrije su naseljavali područja nahija Ostrovica, Plavna, Zrmanja i Bukovica.

27 Nahija Plavna nazvana je po istoimenom mjestu u blizini rijeke Krke u Dalmaciji. Prvi puta se spominje 1528. godine a pripadala je Skradinskom kadiluku.

Nahija Bukovica²⁸ iz Istrije, pripada kadiluku Skradin, 6 sela sa 35 kuća - prihod 4.200.

U livi Paša²⁹, pripada Serezu³⁰ 5 sela - prihod 15.939.

Prihod pašnjaka sa badi-havom³¹ live Bosna.

Pašnjak Glamoč - prihod 500.

Pašnjak Vinor - prihod 500.

Pašnjak Kupres sa Ravnama - prihod 1.000.

Pašnjak Poljine u selu Soviči i Ovčari - prihod 586.

Pašnjak Smurčići i Priskavica - prihod 1.000.

Pašnjaci nahije Ostrovica i rijeke Krke i Une i Kas - prihod 1.000.

Pašnjak nahije Petrova Gora - prihod 1.000.

Polovina badu-have timara spahija live Bosna osim polovine u nahijama Ras, Jeleč i Vrač sa džurm-i džinajetom³² i badu-havom spomenute live - prihod 64.000.

Ukupno prihod od pašnjaka i badu-have 69.586.

Ukupno u posjedu Husrev-bega mir-live Bosne 800.831.³³

Kako se vidi iz ovog deftera prihodi Gazi Husrev-begovih hasova u odnosu na popis iz 1528-30. porasli su preko 200.000 akči, što je razumljivo kada se imaju u vidu osvajanja koje je poduzimala Osmanska država a u kojima je s uspjehom učestvovao i sam Husrev-beg. Prostor koji su zauzimali njegovi hasovi protezao se od posjeda u Serezu (današnja Grčka) na istoku do područja u Dalmaciji u blizini Jadranskog mora. Činjenica da je has Gazi Husrev-bega iznosio preko 800.000 akči pokazuje da su njegovi prihodi bili u rangi beglerbega. Naime, sandžakbezi koji su držali hasove imali su prihode između 200.000 i 600.000 akči dok su beglerbezi sa svojih imanja

28 Nahija Bukovica ime je dobila po istoimenom predjelu u Dalmaciji a prvi puta se u izvorima spominje 1540. godine.

29 Svaki ejalet u Osmanskom carstvu imao je jedan paša-sandžak, centralni, u kome je bila rezidencija beglerbega tog ejaleta. Ovo je bio paša-sandžak Rumelijskog ejaleta.

30 Gazi Husrev-beg je imao posjede u Serezu, koje je naslijedio od svoje majke. On je tu i rođen oko 1480. godine. Serez je danas poznat pod imenom Serrai i nalazi u sjevernoj Grčkoj.

31 Badi-hava (bad-vjetar i hava - zrak)-grupa poreza, pristojbi, globa i taksi koje su plaćali svi odrasli muškarci u Osmanskoj carevini.

32 Džurmu džinajet - globa, novčana kazna za teške prestupe.

33 Istanbul, BOA TD No. 201, str. 25-39

godišnje imali prihode od 600.000 do 1. 000.000 akči.³⁴ Kada se zna da je Gazi Husrev-beg bio sultanov unuk, uspješan sandžakbeg Smederevskog a potom i Bosanskog sandžaka, vojskovođa pod čijom komandom su osvojena velika područja na zapadu koja su ušla u sastav Osmanskog carstva, onda je razumljivo da su i prihodi sa njegovih hasova bili veći.

Ključne riječi: Gazi Husrev-beg, has, bosanski sandžak

Summary

Gazi Husrev-bey's *Has*

This article deals with *has* (large) property of Gazi Husrev-bey, the most important and most famous Bosnian governor. Based on the facts in the records of the Bosnian Sanjak from year 1530 and 1540, it is visible that Gazi Husrev-bey's *has* amounted to 643.979 *akci* at the beginning of his rule in Bosnia and 800.831 *akci* at the end of his rule. If it is known that income of *has* of the *sanjakeys* were approximated from 200.000 to 600,000, than Gazi Husrev-bey with income of 800.831 *akci* was in the rank of a *begler-bey*.

34 H. Inaldžik, Osmansko carstvo, str. 163.